

Antikomunistický odboj v Poľsku v rokoch 1944 – 1947: Banditi alebo hrdinovia?

Marek Mikołajczyk

Abstract:

MIKOŁAJCZYK, Marek: Anti-Communist Resistance in Poland from 1944–1947: Bandits or Heroes? The purpose of the article is to present the fate of the so-called “indomitable” soldiers [żołnierze wyklęci] and their myth, cultivated from 1989 onwards. In 1945, these soldiers, refusing to accept new orders in a country led by communists supported by the USSR, decided to continue the fight. At the end of the war there were 120,000-180,000 of them out of which 13,000-17,000 fought in partisan units. Two years later, there were only about 2,000 of them left. They represented different social groups and attitudes. Among them there were former soldiers of the Home Army [Armia Krajowa], but also people who were associated with the extremely nationalistic organization, the National Armed Forces [Narodowe Siły Zbrojne]. In the time of the Polish People’s Republic, they were all considered as bandits and fascists. After 1989, when interest in the anti-communist armed underground was revived, the myth of unrelenting soldiers, soldiers who had been cursed, doomed, was born. The “Indomitable” Soldiers National Remembrance Day [Narodowy Dzień Pamięci Żołnierzy Wyklętych] was established in 2011. However, the assessment of “indomitable” is far from unambiguous. There were patriots, righteous people among them whose fate was often tragic. But there were also those who were ready to cooperate with the Germans or who were responsible for the deaths of innocent people.

Keywords: “indomitable” soldiers, Armia Krajowa, Poland, World War II, post-war society, anti-communism

Prílivom výskumných prác, ktorý sa začal koncom 90. rokov 20. storočia a dozrel v prvom desaťročí nového tisícročia, nanovo ožil nepokoj obdobia, ktoré nasledovalo bezprostredne po druhom svetovom vojenskom konflikte. Dnes už veľa autorov zastáva názor, že pre mnohých Európanov koniec druhej svetovej vojny neznamenal príchod mieru, ale, naopak, začiatok nových kríz, ktoré boli v niektorých prípadoch sprevádzané veľkým násilím. Veľká časť populácie musela na každodennej báze čeliť vyhnanstvu, vraždám, okupácii, znásilneniam, nenávisť a pomste.

Tony Judt vo svojom monumentálnom diele *Povojnová Európa: história po roku 1945* dokazuje, že bezprostredne po vojne bola Európa politicky a sociálne veľmi nestabilná.¹ Západ musel čeliť politickým konfliktom, vo Francúzsku a Taliansku mali veľký vplyv komunisti. Bolo nevyhnutné opäť vybudovať všetky štátne inštitúcie. Európske obyvateľstvo prežívalo na hranici hladomoru. Na východe vystriedali Nemcov Sovieti. Išlo o oslobodenie alebo o novú okupáciu? Alebo o akýsi druh medzivládia? Britský spisovateľ a historik Keith Lowe vo svojej

¹ JUDT, Tony. *Après-guerre, une histoire de l'Europe depuis 1945*. Paris: Armand Colin, 2007. Vyšlo v slovenskom preklade v roku 2007 vo vydavateľstve Slovart.

knihe *Krutý kontinent, Európa krátko po druhej svetovej vojne* opisuje starý kontinent, ktorý je zmietaný násilím a ktorého široké vrstvy obyvateľstva stále odmietajú prijať skutočnosť, že vojna sa skončila. Kriminalita závratne stúpa, hospodárstvo sa prepadá. Dôraz kladie najmä na zvrátenú morálku a nenásytnú túžbu po pomste, trpké dedičstvo vojnového konfliktu.²

V roku 1945 väčšina Poliakov považuje vojnu za skončenú. Nie bez váhania a pochybností sa pripravujú uznať a prijať novú realitu. Po rokoch vojny sa chcú ľudia v mieri vrátiť do normálneho života, sústrediť sa na svoje osobné a profesionálne ciele. Inú, oveľa menej početnú skupinu Poliakov tvoria tí, ktorí aktívne podporujú nový poriadok. Konajú tak z viacerých pohnútok. Sú medzi nimi starí komunisti z čias pred vojnou, verní svojim ideálom, ako aj oportunisti, najmä mladí ľudia pochádzajúci zo znevýhodneného prostredia, ktorých láka možnosť rýchleho kariérneho postupu. Napokon je tu tretia skupina – ľudia, ktorí nemienia prijať novú realitu Poľska v područí Sovietskeho zväzu. Nie sú ochotní podriaďiť sa novej okupácii a sú odhodlaní pokračovať v odboji, tentoraz proti inštitúciám a zástupcom komunistického systému uvaleného a podporovaného Moskvou.³ Stanú sa z nich „prekliati vojaci“. Ich odhodlanie, minimálne spočiatku, umocňuje nádej, že Západ im proti ZSSR príde na pomoc. Očakávajú prepuknutie tretej svetovej vojny. Ich boj je však onedlho márnny. Drvivá väčšina bojovníkov sa preto vzdá života v ilegalite a zvolí návrat do normálneho života, čo sa pre mnohých skončí zle. Od roku 1947 čoraz menej početná zvyšná hŕstka pokračuje v odboji bez veľkých ilúzií.

Komunistická propaganda považovala ľudových členov odboja proti komunistickému systému a sovietskej nadvláde po dlhé roky za zločincov. Po roku 1989 boli spoločnosťou objavení nanovo a postupne sa zmenili na hrdinov – na nepoddajných, „prekliatych vojakov“. Začal sa šíriť ich kult. Boli to však skutočne hrdinovia bez bázne a hany, ozajstní rýdži vlastenci, ktorí položili život za nezávislosť Poľska? Niektorí historici, ktorí sa roky venujú výskumu ich príbehov, odmietajú túto verziu ako zjednodušujúcu a redukovanú. Berúc do úvahy všetky rozmery a celú zložitosť obdobia, ktoré nasledovalo po skončení druhej svetovej vojny, preto ponúkajú oveľa hlbšiu a predovšetkým kritickejšiu analýzu.

2 LOWE, Keith. *L'Europe barbare, 1945 – 1950*. Paris : Perrin, 2013. Vyšlo v slovenskom preklade v roku 2014 vo vydavateľstve Premedia.

3 V tej súvislosti je nutné si uvedomiť, že vojenský antikomunistický odboj vo východnej Európe po roku 1945 nebol výlučne poľským fenoménom. Bol to rovnako prípad západnej Ukrajiny, kde sa angažovanosť v antikomunistickom odboji v rokoch 1944 – 1950 odhaduje na 400 tisíc ľudí. Takisto sa to týka pobaltských krajín: v Litve v období rokov 1944 – 1956 bojovalo proti komunistickému režimu asi 100 tisíc osôb, v Estónsku a Lotyšsku okolo 20 – 40 tisíc osôb. V Lotyšsku navyše podobne ako v Poľsku nebola podoba odboja rovnaká; LAAR, Mart. *Wojna w lesie. Wojna Estończyków o przetrwanie 1944 – 1956*. Kraków : Egis, 2008; MOTYKA, Grzegorz – WNUK, Rafał – STRYJEK, Tomasz – BARAN, Adam F. *Wojna po wojnie. Antysowieckie podziemie w Europie Środkowo-Wschodniej w latach 1944 – 1953*, Warszawa : Wydawnictwo Naukowe Scholar, 2012.

Zavedenie komunistického režimu v Poľsku v rokoch 1944 – 1945

V roku 1939 bolo Poľsko obsadené nacistickým Nemeckom a Sovietskym zväzom.⁴ Poľská vláda opustila krajinu a odišla do exilu vo Francúzsku, po porážke Francúzska Hitlerom v roku 1940 do Londýna. Zo zahraničia začala poľská exilová vláda na území okupovaného Poľska organizovať administratívne, politické a vojenské štruktúry poľského podzemného štátu. S cieľom prevziať kontrolu nad všetkými aktívnymi podzemnými vojenskými silami vznikla 14. februára 1942 Krajinská armáda – Armia Krajowa (AK). Táto najväčšia ozbrojená odbojová organizácia mala vo svojom vrcholnom období okolo 300 tisíc vojakov.⁵ Napriek tomu sa však, najmä z politických dôvodov, niektoré vojenské sily odmietli podrobiť AK a poľskej exilovej vláde v Londýne. Išlo najmä o komunistické jednotky a nacionalistickú extrémnu pravicu.

Od roku 1943 si poľská vláda začala uvedomovať, že poľské územie oslobodí Sovietsky zväz. Rozhodla sa preto paralelne s AK zorganizovať elitnú odbojovú sieť pod názvom Nezávislosť – Niepodległość (NIE). Jej vedenie bolo zverené generálovi Augustovi Emilovi Fieldorfovi alias „Nil“. Ale vzhľadom na Varšavské povstanie, ktoré prepuklo 1. augusta 1944, a na vlnu zatýkania, ktorá v dôsledku toho postihla vedúcich predstaviteľov podzemného štátu, sa štruktúry NIE nikdy nevytvorili.⁶

V januári 1944 prekročila sovietska armáda východnú hranicu Poľska platnú pred 1. septembrom 1939.⁷ Príkazy londýnskej vlády vychádzali z toho, že v momente vstupu Sovietov na poľské územie ostane AK v ilegality. Ale na mieste sa generál Tadeusz „Bór“ Komorowski, ktorý v tom čase AK velil, rozhodol inak. Chcel, aby jednotky AK vystúpili z ilegality a pred Sovietov predstúpili priamo ako reprezentanti Poľského štátu. Zmyslom bolo v mene londýnskej poľskej vlády prevziať kontrolu na poľskom území oslobodeným sovietskou armádou.⁸ Ale keď chceli plán realizovať, boli odzbrojení a rozpustení. Osud veliteľov bol často tragický: padli do rúk NKVD a boli deportovaní do ZSSR.⁹

Dvadsiateho júla 1944 prekročili sovietske a poľské jednotky rieku Bug, ktorá teraz tvorila novú hranicu medzi Poľskom a ZSSR. Vtedy začal Stalin s podporou poľských komunistov zavádzať v Poľsku komunistický systém. Sovieti etablovali zložitý represívny aparát a s pomocou Poliakov ochotných prijať ich nadvládu založili v júli 1944 v Lubline Poľský výbor národného oslobodenia (Lublinský výbor). Výbor predstieral politickú pluralitu, ale v skutočnosti ho od začiatku ovládali

4 Vo všeobecných otázkach o situácii v Poľsku počas druhej svetovej vojny a prevzatí moci komunistami dobre poslúži dielo BUHLER, Pierre. *Histoire de la Pologne communiste. Autopsie d'une imposture*. Paris : Karthala, 1997, s. 21-225.

5 PACZKOWSKI, Andrzej. *Pół wieku dziejów Polski 1939 – 1989*. Warszawa : PWN, 1996, s. 69-75.

6 MOTYKA – WNUK – STRYJEK – BARAN 2012, s. 142.

7 Sovietske partizánske jednotky začali na území východného Poľska pôsobiť už v polovici roku 1942; PACZKOWSKI 1996, s. 110-111.

8 Táto otázka zásadne rozdeľovala poľskú vládu v Londýne; pozri BŁAŻYŃSKI, Zbigniew (ed.) *Władze RP na obczyźnie podczas II wojny światowej 1939 – 1945*. Londyn : Polskie Towarzystwo Naukowe na Obczyźnie, 1994, s. 275-276.

9 MOTYKA – WNUK – STRYJEK – BARAN 2012, s. 134-141.

komunisti, ktorí zaujali všetky zásadné pozície od obrany po bezpečnostný aparát. Oficiálny program Lublinského výboru bol blízky programu londýnskej vlády, ktorý predstavila niekoľko mesiacov predtým. Ale jeden zásadný rozdiel existoval: londýnska vláda vystupovala proti zmene východnej hranice Poľska v prospech Sovietskeho zväzu.¹⁰

Po zriadení Lublinského výboru sa situácia exilovej poľskej vlády v Londýne veľmi skomplikovala. V tle frontu malo Poľsko tvár okupovanej krajiny, hoci sovietsku armádu tu a tam ľudia vítali kvetmi. Politické a vojenské štruktúry založené na poľskom území Poliakmi z Londýna pôsobiace, postupne oslabovali brutálne zásahy NKVD, ktorá sa rozhodla zlikvidovať politickú opozíciu. V rámci Ministerstva verejnej bezpečnosti vznikla 27. júla 1944 politická polícia ako Úrad verejnej bezpečnosti – Urzędy Bezpieczeństwa Publicznego (UBP) a jeho jednotlivé miestne pobočky, a tiež bola založená Ľudová milícia – Milicja Obywatelska (MO). Jej členovia pochádzali najmä z radov komunistických partizánov, ale boli medzi nimi aj viacerí partizáni z AK alebo prostí oportunisti hľadajúci miesto v novej realite. Koncom vojny sa ich počet vyšplhal asi na 50 tisíc osôb. Políciu podporovali paramilitantné Jednotky vnútornej bezpečnosti, tzv. Korpusu vnútornej bezpečnosti – Korpus Bezpieczeństwa Wewnętrzznego (KBW). V máji 1945 mali 28 tisíc členov.¹¹ K tomu treba pripočítať úderné jednotky, ktoré vznikli na jeseň 1945, a v záujme terénneho „boja proti reakcii“ mali veľké právomoci. Ale skutočná sila poľských komunistických síl čerpala z prítomnosti sovietskej armády v Poľsku, ktorej stavu medzi Bugom a Vislou predstavovali okolo dvoch miliónov vojakov. Okrem toho v Poľsku do jari 1947 ostávali aj sily NKVD.¹²

Policajný aparát od začiatku infiltroval prostredie podzemného odboja a v očiach verejnej mienky sa ich usiloval všetkými možnými prostriedkami zneuznať. Členovia antikomunistickej opozície si to uvedomovali a pokúšali sa tomu čeliť. Napríklad vydávali brožúry alebo letáky, ktorými varovali pred všetkými druhmi provokácií komunistického režimu.¹³

Komunistický policajný aparát už od svojho založenia veľmi tvrdo postihoval antikomunistickú opozíciu a za niekoľko mesiacov od polovice augusta 1944 bolo zatknutých okolo 20 až 25 tisíc osôb. Spomedzi nich bolo mnoho členov AK, ktorí boli po zadržaní vypočúvaní a vo väčšine prípadov deportovaní do ZSSR. Čoraz početnejšie a efektívnejšie akcie Lublinského výboru s podporou Sovietov ohrozovali existenciu AK. Dekrét o štátnej bezpečnosti zverejnený koncom októbra 1944 informoval o tvrdých trestoch za akúkoľvek aktivitu namierenú proti štátu. Lublinský výbor sa 31. decembra 1944 zmenil na provizórnu vládu, ktorá bola okamžite uznaná Moskvou. To ešte väčšmi oslabilo autoritu londýnskej vlády, ktorej medzinárodná pozícia sa predovšetkým po demisii Stanisława

10 PACZKOWSKI 1996, s. 127-135.

11 BUHLER 1997, s. 132-133.

12 PACZKOWSKI 1996, s. 167.

13 KERSTEN, Krystyna. *Między wyzwoleniem a zniewoleniem. Polska 1944 – 1956*. Londyn : Aneks, 1993, s. 30-32.

Mikołajczyka¹⁴ veľmi oslabila. Jeho nástupca Tomasz Arciszewski v predvečer Jaltskej konferencie viac s pomocou Britov nemohol počítať.

Hlavný veliteľ AK generál Leopold Okulicki dal 19. januára 1945 príkaz na jej rozpustenie. Vo svojich posledných slovách adresovaných vojakom AK ich požiadal, aby sa stali sprievodcami národa na jeho ceste v ústrety nezávislosti Poľska.¹⁵ Päťdesiat tisíc bojovníkov sa rozhodlo rozkaz poslúchnuť a vystúpili z ilegality. Časť z nich bola okamžite zadržaná a deportovaná jednotkami NKVD.¹⁶ V marci 1945 boli generál Okulicki, vyslanec londýnskej vlády Jankowski a ďalší dôležití činitelia podzemného štátu s centrom v Londýne pozvaní na rozhovory so Sovietmi. Ale namiesto začatia rozhovorov spadli do pasce NKVD a boli zatknutí.¹⁷ Akákoľvek spolupráca medzi londýnskou vládou a Sovietmi tak bola zmietnutá zo stola.

Represívne prostriedky Lublinského výboru a potom aj provizórna vláda na jednej strane šikovne využili vyčerpanosť obyvateľov Poľska piatimi rokmi vojny, ako aj krach londýnskej exilovej vlády; na druhej strane zároveň vôľu vybudovať stabilný a trvalý štát, a preto hľadali politické prostriedky na upevnenie svojej pozície. Nový režim potreboval získať väčšiu popularitu a navrhol sociálne reformy, ktoré Poliaci dlhé roky očakávali – napríklad agrárnu reformu. Angažoval sa zároveň aj v rekonštrukcii hospodárskeho a kultúrneho života využívajúc pri tom antigermánske nálady.

Po rozhodnutiach, ktoré tri mocnosti prijali na Jaltskej konferencii, sa provizórna vláda stala 28. júna 1945 Dočasnou vládou národnej jednoty. Predsedníctvom vlády bol poverený socialista Edward Osóbka-Morawski, komunista Władysław Gomułka a ľudovec Stanisław Mikołajczyk sa stali podpredsedami. Mikołajczyk sa rozhodol vrátiť do krajiny nie len pre svoj vstup do Dočasnej vlády národnej jednoty, ale aj v záujme vedenia Poľskej ľudovej strany (Polskie stronnictwo ludowe), ktorá bola so svojimi 800 tisíc prívržencami najväčšou poľskou stranou a až do roku 1947 najväčším politickým rivalom komunistov a ich spojencov.

Vládu Národnej jednoty uznali západné mocnosti, ktoré vzápätí zbavili londýnsku vládu legitimacy. Rada Národnej jednoty, ktorá bola politickou reprezentantkou londýnskej vlády na poľskom území, bola rozpustená. Pred zánikom ešte vydala deklaráciu s opätovným pripomenutím hodnôt, pre ktoré Poliaci bojovali proti Nemcom a na ktorých by mal byť vybudovaný Poľský štát – išlo najmä o mier a slobodu, ako aj demokraciu.¹⁸ Deklarácia sa stala integrálnou súčasťou *Testamentu odbojového Poľska*, ktorého autori navrhovali za ciele poľskej politiky okrem iného stiahnutie sovietskych jednotiek z územia Poľska, skoncovanie s politickým

14 Stanisław Mikołajczyk (1901 – 1966) bol jednou z vedúcich postáv roľníckeho hnutia pred druhou svetovou vojnou. Od roku 1940 bol podpredsedom poľskej vlády v Londýne a po tragickej smrti Władysława Sikorského 4. júla 1943 sa stal predsedom vlády.

15 *Armia Krajowa w dokumentach 1944 – 1945, vol. V: Październik – 1944 lipiec 1945*. Londyn : SPP, 1981, s. 239.

16 MOTYKA – WNUK – STRYJEK – BARAN 2012, s. 163-164.

17 STRZEMBOSZ, Tomasz. *Rzeczpospolita podziemna. Społeczeństwo polskie a państwo podziemne 1939 – 1945*. Warszawa : Wydawnictwo Krupski i S-ka, 2000, s. 347-348.

18 *Armia Krajowa w dokumentach vol. V*, 1981, s. 176.

prenasledovaním, nezávislosť poľskej armády, slobodné voľby a nezávislú zahraničnú politiku.

Hlavné organizácie ilegálneho antikomunistického odboja v rokoch 1945 – 1947

Odhaduje sa, že na konci vojny dosahoval počet členov podzemného odboja okolo 120 – 180 tisíc osôb, z toho okolo 13 až 17 tisíc členov ozbrojených jednotiek.¹⁹ Väčšina vodcov antikomunistického odboja si už nerobila ilúzie o ničom, čo sa týkalo ďalšieho vývoja situácie v krajine. Už neverili pomoci zo strany Západu ani vojne so ZSSR. Z ich pohľadu vzhľadom na okolnosti nemalo pokračovanie odboja ďalší význam a z hľadiska existencie poľského obyvateľstva ťažko skúšaného vojnou by to bolo aj nebezpečné. S veľkou nádejou očakávali návrat Mikołajczyka do Poľska a počítali s jeho pozíciou v Dočasnej vláde národnej jednoty.²⁰ Začiatkom júla bola Delegácia ozbrojených síl, ktorá mala nahradiť NIE, rozpustená. No ako zdôrazňovali noviny *Strażnica sumienia* v čísle zo 6. júla 1945, rozpustenie nebolo aktom kapitulácie v boji za slobodu a nezávislosť Poľska, ale iba transformáciou spôsobu tohto boja.

Pri príležitosti prvého výročia manifestu Poľského výboru národného oslobodenia (Lublinský výbor) nový režim vyhlásil amnestiu. Odhaduje sa, že túto príležitosť využilo okolo 30 – 40 tisíc bojovníkov na vystúpenie z ilegality a začlenenie sa do normálneho života. Amnestia splnila svoje poslanie – zásadne oslabil stavy antikomunistického odboja.²¹

Tí, ktorí odmietli ponuku amnestie, v septembri 1945 založili novú tajnú organizáciu Sloboda a nezávislosť – Wolność i Niezawisłość (WiN), ktorá mala za cieľ uskutočňovanie programu predtým navrhnutého NIE.²² Už nemalo ísť o vojenské akcie, ale organizovanie tajnej politickej opozície. Organizácia WiN predstavila svoj program 15. septembra 1945 v deklarácii *O slobode občana a nezávislosti krajiny*.²³ Využívajúc politické prostriedky propagandy a tajnej tlače chcela WiN diskkrétne podporiť Mikołajczykovu roľnícku Poľskú ľudovú stranu a dosiahnuť tak uskutočnenie slobodných volieb. Jej politický program do veľkej miery vychádzal z Deklarácie Rady národnej jednoty z roku 1944. Zdôrazňoval príklon Poľska k západnej kresťanskej civilizácii a k demokracii.²⁴ V rokoch 1945 – 1947 bola WiN najväčšou podzemnou organizáciou s približne 30 – 40 tisíc členmi.²⁵ Napriek tomu do nej rýchlo prenikli tajné služby politickej polície: jej prvý predseda plukovník Jan Rzepecki bol zatknutý už v novembri 1945 a jeho nástupca krátko nato. Od roku 1948 organizáciu prakticky celkom ovládli služby politickej polície a v roku 1952 ju definitívne rozložili.

19 WIELICZKA-SZARKOWA, Joanna. *Żołnierze wyklęci. Niezłomni bohaterowie*. Kraków : Wydawnictwo AA, 2013, s. 39.

20 KERSTEN 1993, s. 59-60.

21 PACZKOWSKI 1996, s. 177 odhaduje ich počet na 42 tisíc.

22 WIELICZKA-SZARKOWA 2013, s. 33-34.

23 KERSTEN 1993, s. 62.

24 Tamže, s. 71-79.

25 WIELICZKA-SZARKOWA 2013, s. 33-35.

Okrem WiN v rokoch 1945 – 1947 pôsobili na poľskom území mnohé podzemné skupiny, obzvlášť na východe Poľska v menej urbanizovaných oblastiach Białystoku, Lublinu či Rzeszówa.²⁶ Rozsah tohto rôznorodého odboja sa často posudzuje veľmi ťažko. Lišili sa v spôsobe činnosti od podoby propagandy až po ozbrojený boj. Medzi tajnými vojenskými organizáciami operujúcimi na poľskom území boli obzvlášť aktívne nacionalistické zoskupenia ako Národný zväz boja – Narodowy Związek Walki (neskôr ako Narodowe Zjednoczenie Wojskowe), NZW. Organizácia vznikla koncom roku 1944 a vo vrcholnom období mala 30 – 40 tisíc ľudí. Vodcovia nacionalistického hnutia počítali s tretou svetovou vojnou medzi niekdajšími spojencami. Ich cieľom bol boj za nezávislé a demokratické Poľsko.²⁷

Radikálne krídlo tohto nacionalistického hnutia odmietlo uznať autoritu NZW a vo svojej činnosti ďalej pokračovalo pod názvom Národné ozbrojené sily – Narodowe Siły Zbrojne, NSZ, odvolávajúce sa na fašistickú a antisemitskú ideológiu. Krátko pred koncom vojny NSZ vyhlásili Sovietsky zväz za hlavného nepriateľa Poľska a boli ochotní pristúpiť na obmedzenú spoluprácu s Nemcami: to bol aj prípad odbojovej skupiny Svätokrížska brigáda – Brigada Świętokrzyska.²⁸ V júli 1945 sa vedenie NSZ rozhodlo rozpuštiť svoje oddiely a vystúpiť z ilegality. Členovia, ktorí rozkaz odmietli, vstúpili do oddielov NZW.

Národný zväz boja NZW a Národné ozbrojené sily NSZ boli jediné dve ilegálne sily nezávislé od Krajinskej armády, ktoré boli v Poľsku činné aj po konci druhej svetovej vojny. Okrem nich môžeme spomenúť niekoľko väčších regionálnych organizácií, napríklad polovojenské Podzemné (konšpiračné) poľské vojsko – Konspiracyjne Wojsko Polskie, ktoré sa od augusta 1945 organizovalo v centrálnej časti Poľska a malo okolo 2500 členov. V oblasti Poznane (Veľkopoľsko) pôsobila Veľkopoľská samostatná dobrovoľnícka skupina Warta (Wielkopolska Samodzielna Grupa Ochotnicza „Warta“), zoskupenie založené v máji 1945 bývalými členmi západnej časti AK. Počet jeho členov sa odhaduje na 5 až 6 tisíc osôb.²⁹ V oblasti Podhalia (Zakopané) velil oddielu niekoľko sto vojakov Józef Kuraś. Na severe a severovýchode Poľska bojovala proti komunistom 5. a 6. Vilniuská brigáda Krajinskej armády. K tomu treba pridať veľa malých buniek s desiatimi, dvadsiatimi členmi pôsobiacich po celej krajine. S veľmi obmedzenými možnosťami akcie sa zameriavali len na drobné lokálne stanovišťa milícií. Ťažkosti s potravinovým zásobovaním a mizerné perspektívy dohnali mnohých k rabovaniu, k politickým vraždám či antisemitským výpadom. Ako postupne strácali podporu obyvateľstva, stali sa akýmisi „poníženými vojakmi“ či prosto kriminálnikmi. Komunisti tieto zločiny a provokácie podzemného odboja využili na diskreditáciu antikomunistického odboja v očiach verejnosti, ktorá po rokoch vojny vítala skôr pokoj a poriadok.

26 MOTYKA – WNUK – STRYJEK – BARAN 2012, s. 132-156.

27 WIELICZKA-SZARKOWA 2013, s. 34-35.

28 KOMOROWSKI, Krzysztof. *Polityka i walka. Konspiracja zbrojna obozu narodowego 1939 – 1945*. Warszawa : Oficyna Wydawnicza „Rytm”, 2001, s. 519-528; BRZOZA, Czesław. Od Miechowa do Coburga. Brygada Świętokrzyska Narodowych Sił Zbrojnych w marszu na zachód. In *Pamięć i Sprawiedliwość*, 2004, č. 5, s. 221-270.

29 ŁAWNICZAK, A. Podziemie niepodległościowe w Wielkopolsce 1945 – 1956. Próba charakterystyki. In ŁUCZAK, Agnieszka – PIETROWICZ, Aleksandra (ed.) *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945 – 1956*. Poznań : IPN, 2016, s. 20-28.

V roku 1946 oslabili ilegálny odboj ešte ďalšie faktory.³⁰ Nový režim využíval čoraz početnejší a účinnejší policajný aparát. Proti politickej opozícii využíval mnohé zrýchlené súdne procesy: v rokoch 1945 – 1948 bolo z politických dôvodov uväznených okolo 150 tisíc osôb. Podzemný odboj napokon takmer úplne zlikvidovalo referendum, ktoré sa konalo v júni 1946³¹ a voľby v januári 1947. O niekoľko mesiacov po voľbách, ktoré komunisti zmanipulovali, bola oficiálna opozícia prakticky odstránená.

Novú amnestiu vo februári 1947 využilo 76 tisíc ľudí na vystúpenie z ilegality. V podzemnom boji ostalo okolo dvetisíc odbojárrov zoskupených v roztrúsených bunkách. Ale ich podzemná činnosť ostávala vzhľadom na armádne čistky a účinnosť politickej polície celkom bez perspektívy. Prípady morálne ospravedlniteľnejších skutkov, napríklad oslobodenie politických väzňov, boli čoraz zriedkavejšie. V roku 1950 pôsobilo v ilegalite 200 až 400 jedincov, posledný sa ocitol v pasci v roku 1963.³²

Aké obete na ľudských životoch priniesol boj medzi komunistickým aparátom a podzemným odbojom? Presný počet obetí ostáva doposiaľ neznámy. Komunisti dlho hovorili o tridsiatich tisícoch mŕtvych. V roku 1985 odhadol S. Chojnecki, ktorý vychádzal z podrobnejších záznamov, že ich bolo asi 23 500, z toho 8800 funkcionárov bezpečnostných síl, 5000 civilistov z radov komunistov a 8700 členov antikomunistického odboja.³³ Autori súčasnejších výskumov uvádzajú 12 tisíc obetí na strane komunistov (členovia milícií a vojaci), tisíc sovietskych vojakov a 10 tisíc civilistov (členov komunistickej strany, spolupracovníkov nového režimu, náhodné obete). Na strane podzemného odboja sa počet mŕtvych vyšplhal na 9000. Dokopy to predstavuje 32 tisíc mŕtvych.³⁴ Historici svoje odhady starostlivo preverujú a sú citované v najnovších publikáciách o povojnovom antikomunistickom odboji v Poľsku.³⁵ K obetiam bojov je ešte nutné pridať 79 tisíc zatknutých. V rokoch 1944 – 1956 bolo takmer päťtisíc bojovníkov odsúdených na smrť, z čoho polovica rozsudkov sa vykonala.³⁶

Umožňuje nám množstvo obetí týchto často bratovražedných bojov hovoriť v Poľsku počas rokov 1944 – 1947 o občianskej vojne? Niektorí historici tento termín bez výhrad akceptujú, prípadne navrhujú termín „kontrarevolúcia“. Ale situácia v Poľsku sa vonkoncom nedá porovnať s dianím v Grécku v rokoch 1944 – 1949 alebo v Španielsku počas rokov 1936 – 1939. A hoci je bilancia tohto obdobia tragická, hovoriť o občianskej vojne alebo o kontrarevolúcii nie je opodstatnené.

30 MOTYKA – WNUK – STRYJEK – BARAN 2012, s. 165-167.

31 Toto referendum malo pomôcť komunistickej moci odložiť na neskôr voľby, ktoré prisľúbil Stalin na Jaltskej konferencii, ako aj vyskúšať jej vplyv na Poliakov. Prvá otázka sa týkala zrušenia Senátu, druhá podpory agrárnej reformy a znárodnenia priemyslu a v rámci tretej sa mali Poliáci vysloviť k hraniciam na línii Odra – Nisa. Oficiálne podľa komunistov veľká väčšina Poliakov volila trikrát „áno“. V skutočnosti však boli výsledky referenda sfaľované.

32 MOTYKA – WNUK – STRYJEK – BARAN 2012, s. 167.

33 *Wojskowy Przegląd Historyczny*, 1985, č. 1-2.

34 Presnú analýzu týchto počtov pozri TURLEJSKA, Maria. *Te pokolenia żałobami czarne.... Skazani na śmierć i ich sedziowie 1944 – 1954*. Londyn : Aneks, 1989, s. 71 a ďalšie.

35 Pozri napr. MOTYKA – WNUK – STRYJEK – BARAN 2012, s. 168-169.

36 WIELICZKA-SZARKOWA 2013, s. 39-40.

Náčrt kolektívneho portrétu podzemného odboja

Vojaci v podzemnom odboji po roku 1945 pochádzali z rôznych sociálnych prostredí. Boli medzi nimi deti roľníkov, remeselníkov, učiteľov, zamestnanci správy, lesníci, dôstojníci a poddôstojníci, študenti. Niektorí z nich bojovali v rokoch 1918 – 1920 za nezávislosť Poľska. Väčšina mala možnosť vstúpiť počas vojny do odbojového hnutia,³⁷ mnohí členovia však vtedy mali menej ako 18 rokov a boli primladí, aby vo vojne bojovali.

Pokúsme sa prípad mládežníckych organizácií Veľkopoľska podrobiť podrobnejšej analýze. Dokumenty politickej polície nám poskytujú veľa informácií o jednotlivých bunkách a ich členoch.³⁸ Z dokumentov vyplýva, že v rokoch 1945 až 1955 operovalo 98 mládežníckych podzemných skupín s asi tisícovou členov; z toho 190 skautov, 59 členov katolíckych organizácií, 206 členov oficiálneho Zväzu poľskej mládeže. Tabuľky tieto skupiny zoradujú na základe kategórií veku a sociálneho pôvodu.

Tab. 1. Vekové skupiny

Vek	12 – 14 rokov	15 – 18 rokov	19 – 24 rokov	25 – 30 rokov	31 a viac rokov
Počet členov	78	543	240	44	17

Zdroj: ZWIERNIK, Przemysław. Młodzieżowe organizacje niepodległościowe w Wielkopolsce w latach 1945 – 1956. In ŁUCZAK, Agnieszka – PEITROWICZ, Aleksandra (ed.) *Konspiracja antykomunistyczna i podziemie zbrojne w Wielkopolsce w latach 1945 – 1956*, Poznań : IPN, 2007, s. 45.

Tab. 2. Sociálny pôvod

robotníci	inteligencia	roľníci	drobná buržoázia
451	193	159	119

Zdroj: ZWIERNIK 2007, s. 45.

Aké boli ciele boja organizácií podzemného odboja po roku 1945? Odpoveď na túto otázku je pomerne jednoduchá, pokiaľ hovoríme o združeniach, ktoré sa vyvinuli z AK alebo boli prepojené s jednoznačným politickým prostredím. V prípade organizácie WiN sú ciele uvedené v organizačných brožúrach a dočítame sa v nich, že si želajú Poľsko slobodné, nezávislé a demokratické. Ako sme už videli, WiN odmietala vojenskú akciu a usilovala sa o politické riešenia. Organizácia chcela svoj program naplňať prostredníctvom slobodných a demokratických volieb.

Ozbrojené sily NSZ odmietali začlenenie do AK a spájali sa s nacionalistickým prostredím. Ich hlavným cieľom bolo dosiahnutie nezávislosti a opätovné pripojenie tých území k Poľsku, ktoré krajina v roku 1939 stratila v prospech ZSSR. Poľskí nacionalisti však zároveň chceli naplniť myšlienku „Poľsko Poliakom“, kde by nebolo miesta pre iné národy. Najbližšia im bola ideológia talianskych fašistov.³⁹

³⁷ Tamže, s. 40.

³⁸ ZWIERNIK 2007, s. 43-44.

³⁹ Na túto tému nedávno vyšla publikácia GNIADK-ZIELIŃSKI, Michał. *Narodowe Siły Zbrojne 1942 – 1947*.

Čo sa týka malých zoskupení, v prípade, že mali nejaký program, zadefinovali ho ich vodcovia; myslenie každého z nich sa líšilo podobne ako ich životné osudy pred vstupom do ilegality. Pre mladých Poliakov by bol nepochybne šok, keby sa dozvedeli, že ich hrdinovia, ktorých portréty dnes nosia na tričkách s nápisom „Smrť nepriateľom vlasti“, prv ako sa stali „prekliatymi vojakmi“, neraz slúžili v milíciách alebo vojenskú službu vykonávali v ľudovej armáde, či dokonca pracovali pre politickú políciu. Po vojne si chceli nájsť nové miesto v živote, hľadali prácu či pomýšľali na založenie rodiny. Slovom, túžili po normálnom živote. Neskôr z rôznych príčin zbehli. A neskôr, keď ich zatkli, boli často odsúdení na smrť, aby si každý uvedomil, aký osud ľudová moc pripravila zradcom.

Všetky organizácie podzemného odboja však predsa niečo spájalo – a to odhodlanie odmietnuť sovietsku nadvládu a dosiahnuť nezávislosť Poľska. V praxi to znamenalo boj s aparátom teroru, ktorý bol plne v rukách Sovietov a ich poľských prisluhovačov.

Príkladov na to je viac než dost. V auguste 1945 vojaci v ilegality vyplienili stanicu politickej polície v meste Puławy. V roku 1946 skupina vedená Józefom Kurašom, prezývaným „Ogień“, oslobodila z krakovského väzenia 60 vojakov podzemného odboja. Rok predtým iná skupina oslobodila 350 väzňov v Kielcach. Okrem ozbrojených akcií organizovali skupiny podzemného odboja informačné služby, ilegálny prevoz materiálu a ľudí cez hranice a podobne.⁴⁰

Ale ako sme už naznačili, „prekliati vojaci“ boli zodpovední aj za skutky, ktoré sú jednoznačne odsúdeniahodné. Medzi ich obeťami neboli len tí, ktorí preukazovali oddanosť komunistickému režimu. Boli to aj obyčajní roľníci, ktorí chceli v rámci agrárnej reformy získať parcelu pôdy alebo odmietli partizánom poskytnúť podporu. Boli to aj učitelia, ktorí chceli otvárať školy pre deti. Okrem toho istý počet ľudí padol za obeť náhodne – napríklad si ho s niekým pomýlili, strieľalo sa do radov nevinných, na čo nie sú žiadni svedkovia.⁴¹

„Prekliati vojaci“ okrem toho páchali aj zločiny z pomsty. V júni 1945 jednotky NSZ popravili neďaleko Lublinu 196 Ukrajincov, čo bola odvetá za zločiny, ktoré spáchala Ukrajinská povstalecká armáda, UPA.⁴² Jednotky NSZ, ktoré vychádzali z hesla „Poľsko Poliakom“, organizovali aj čistky (zvané aj „očistné akcie“) nepoľského obyvateľstva a ľudí ortodoxného vyznania na východe krajiny. Ak bojovníci NSZ v dome našli obraz Panny Márie, jeho obyvateľov ušetrili. Pokiaľ to bola pravoslávna ikona, zastrelili ich.

Warszawa : Capital, 2017.

40 ŚLASKI, Jerzy. *Żołnierze wyklęci*. Warszawa : Oficyna Wydawnicza RYTM, 1996, s. 175-227.

41 Pozri rozhovor s M. Zarembom pre *Gazeta Wyborcza*, 1. marec 2017.

42 MOTYKA, Grzegorz – WNUK, Rafał. *Pany i rezuny: współpraca AK-WiN i UPA 1945 – 1947*. Warszawa : Oficyna Wydawnicza Volumen, 1997, s. 149-151.

„Prekliati vojaci“ – niekoľko individuálnych portrétov⁴³

1. Kapitán kavalérie Witold Pilecki (1901 – 1948)

Dôstojník AK sa v roku 1940 nechal zavrieť do tábora Auschwitz s úmyslom vynášať z tábora informácie o jeho fungovaní. Keď z koncentračného tábora v roku 1943 unikol, vstúpil do Druhého poľského zboru generála Władysława Andersa v Taliansku. V roku 1945 sa vrátil do Poľska. V roku 1947 bol zatknutý a o rok neskôr vo väzení popravený.

2. Major Zygmunt Szendzielorz (1910 – 1951), „Łupaszka“

V septembri 1939 sa zúčastnil vojny. Bol zatknutý, ale podarilo sa mu utiecť a od roku 1943 viedol Piatu brigádu AK v oblasti Vilnius, ktorá bojovala proti Nemcom a zároveň proti Litovčanom spolupracujúcim s nacistami, ako aj proti Sovietom. V roku 1944 ho zatkla litovská polícia a oslobodili ho Nemci. V júni 1944 jeho ozbrojené jednotky v odvetnej akcii napadli niekoľko litovských dedín a zavraždili minimálne 68 osôb, prevažne civilistov – ženy a deti. Po rozpustení AK pokračoval v podzemnom odboji. Jeho brigáda 200 mužov zorganizovala v roku 1945 okolo 90 útokov, popravila 50 osôb obvinených z kolaborácie s NKVD alebo poľskou politickou políciou. V roku 1946 pokračoval v bojoch v oblasti Gdańska, kde jeho nová brigáda pripravila minimálne 170 útokov. V roku 1948 bol zatknutý, odsúdený na smrť a v roku 1951 popravený.

3. Romuald Rajs (1913 – 1949), „Bury“

Počas vojny sa preslávil ako neľútostný partizán, po rozpustení AK vstúpil do Piatej vilniuskej brigády, v ktorej velil kavalérii. Potom sa postavil na čelo Tretej vilniuskej brigády NZW, ktorá mala približne 230 vojakov. Je zodpovedný za smrť 79 ľudí bieloruského pôvodu. V roku 1948 bol zatknutý, odsúdený na smrť a v roku 1949 popravený. V roku 2005 poľský Ústav pamäti národa oficiálne uznal jeho zodpovednosť za zločiny na civilnom obyvateľstve, čo mnohých prívržencov jeho legendy poburuje.

4. Józef Kuraś (1915 – 1947), „Ogień“

Bojoval v regióne okolo Zakopaného proti Nemcom, následne v miestnom zoskupení a potom vstúpil do AK. Napokon prešiel do Rolníckych bataliónov (Bataliony Chłopskie), ozbrojenej organizácie roľníckeho hnutia, ktorá vznikla v roku 1941, ale iba časť z nich uznala AK. V roku 1944 si zvolil Poľský výbor národného oslobodenia (Lublinský výbor) a začal spolupracovať so sovietskymi partizánmi. V roku 1945 bol postavený do čela politickej polície v Nowom Targu, čo pohoršilo funkcionárov v Krakove. Dozvedel sa o úmysle zatknúť ho, preto utiekol a zapojil

43 O tzv. „prekliatych vojakoch“ existuje nepreberné množstvo oslavnej literatúry. Pre kritické a podrobné biografické údaje pozri *Atlas polskiego podziemia niepodległościowego 1944 – 1956*, Warszawa-Lublin : IPN, 2007. Téma sa venujú aj nasledujúce diela: *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944 – 1956. Słownik Biograficzny*, Kraków-Warszawa-Wrocław : IPN - Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2002 – 2010; KORKUĆ, Maciej. *Józef Kuraś „Ogień”. Podhalańska wojna 1939 – 1945*. Kraków : Antyk, 2011; KOZŁOWSKI, Patryk. *Jeden z wyklętych. Zygmunt Szendzielorz „Łupaszka” 1910 – 1951*. Warszawa : Oficyna wydawnicza „Rytm”, 2004; PAWŁOWICZ, Jacek. *Rotmistrz Witold Pilecki 1901 – 1948*. Warszawa : IPN, 2008.

sa do podzemného odboja. Jeho jednotka padla do pasce v roku 1947 a zomrel na následky ťažkých zranení.

V regióne Podhalia je pre niekoho hrdina, iní ho považujú za zločinca. Kuraś ostáva naďalej vnímaný protichodne. Historici z Inštitútu židovských dejín Kuraśa obviňujú z vraždy aspoň desiatky židov, ktorí unikli holokaustu, historici z Ústavu pamäti národa (IPN) však tento zločin nepotvrdzujú. Spoločnosť Slovákov v Poľsku navrhuje otvoriť výskum, ktorý by sa zameriaval na zločiny Kuraśových oddielov voči slovenskému obyvateľstvu v Poľsku. V roku 1990 výbor AK v Nowom Targu v oficiálnom vyhlásení odsúdil Kuraśa za tieto zločiny a zdôraznil, že namiesto pripomínania pamiatky Kuraśa by sme si mali pripomínať pamiatku jeho 430 obetí.

5. Danuta Helena Siedzikówna (1928 – 1946), „Inka”

V decembri 1943 vo veku necelých 15 rokov vstúpila do oddielu AK, kde sa venovala zdravotníckemu vzdelávaniu. Po prechode frontu začala pracovať v lesnej správe. V roku 1945 ju zatkli a obvinili z kolaborácie s antikomunistickým odbojom. Z transportu ju oslobodili partizáni a potom v partizánskom oddiele pôsobila ako ošetrovatel'ka. Tajná polícia ju 28. júna 1946 opäť zatkla v Gdańsku, kam prišla po zdravotnícke potreby. Vo väzení ju mučili a obvinili z účasti na útokoch proti milíciám. Po niekoľkých mesiacoch vypočúvaní bola odsúdená na smrť. Prezident Bolesław Bierut zamietol žiadosť o milosť a 28. augusta 1946 bola v Gdańsku zastrelená.

Kult „prekliatych vojakov“

Poľský básnik Zbigniew Herbert v básni *Vlci* opisuje tragický osud „prekliatych vojakov“ takto: *„Pretože žili podľa zákonov vlkov/dejiny ich bytie prechádzajú mlčaním.“*

V období komunizmu oficiálna propaganda opisovala partizánov antikomunistického odboja ako reakčných banditov a fašistov. V tragickom kontexte doby sa len málokto osmelil venovať sa ich osudu. Urobil to napríklad spisovateľ Jerzy Andrzejewski, autor románu *Popol a diamant* (1948), ktorý sa stal predlohou scenára rovnomenného filmu Andrzeja Wajdu (1958). Jeho hlavný hrdina, člen antikomunistického odboja, ktorého stvárnil veľký poľský herec Zbigniew Cybulski, je tragická osobnosť hlboko postihnutá vojnou. Ťažko skúšaná životom je však aj jeho obeť, vysoký komunistický funkcionár a počas vojny väzeň vo viacerých táboroch.

Po roku 1989 sa Poliaci mohli vrátiť k udalostiam, ktoré nasledovali po skončení vojny. Postupne sa začali nanovo objavovať dejiny antikomunistického odboja. Z banditov a reakcionárov sa rýchlo stali hrdinovia – nepoddajní, „prekliati vojaci“. Spočiatku sa najmä medzi mladými začal upevňovať ich kult.⁴⁴ V roku

44 Už v roku 1993 K. Kerstenová spochybnila prostú transformáciu „banditov“ komunistického obdobia na hrdinov a komunistických hrdinov na banditov, zdôrazňujúc, že dejiny nikdy nie sú jednoznačné a čierno-biele a že je nutné posudzovať ich v celej protirečivosti a zložitosti. KERSTEN 1993, s. 94-95.

1993 pripravila radikálne antikomunistická organizácia Liga Republikańska na ich počesť výstavu. Výstava niekoľko rokov putovala po celom Poľsku a v roku 1999 bola predstavená v Sneme Poľskej republiky (dolná komora parlamentu). Medzitým v roku 1996 bývalý člen podzemného odporu Jerzy Ślaski vydal knihu s názvom *Prekliati vojaci*.

V roku 2001 vydal Snem Poľskej republiky deklaráciu, ktorou uznal zásluhy antikomunistického odboja v boji za slobodné a nezávislé Poľsko. Odvtedy sa objavuje čoraz viac literatúry a výstav venovaných „prekliatym vojacom“. Ústav pamäti národa (IPN) vydáva dokumenty a súhrnné diela o antikomunistickom odboji v období bezprostredne nadväzujúcom na druhú svetovú vojnu, napríklad Konšpirácie a odboj v Poľsku od roku 1944 do roku 1956 alebo Atlas poľského nezávislého odboja v rokoch 1944 až 1956. Okrem toho začína vyhľadávať a pripomínať si miesta, na ktorých „prekliati vojaci“ padli v boji alebo boli popravení.

V roku 2011 vyhlásil poľský snem Národný deň pamiatky na „prekliatych vojakov“, ktorý inicioval prezident Lech Kaczyński. Po jeho tragickej smrti iniciatívu podporoval jeho nástupca Bronisław Komorowski. Pamiatka na „prekliatych vojakov“ sa pripomína 1. marca na počesť siedmich veliteľov WiN, ktorých v ten deň roku 1951 popravili vo Varšave. V roku 2016 poľská vláda rozhodla o otvorení múzea „prekliatych vojakov“. Jeho riaditeľ Jacek Pawłowicz ho predstavuje nielen ako múzeum venované nepoddajným a „prekliatym vojacom“, ale aj celej opozícii voči komunistickému režimu v Poľsku pred rokom 1989.⁴⁵

Napriek tomu však pripomínanie „prekliatych vojakov“ Poľsko rozdeľuje. Až 75 % Poliakov považuje ich pôsobenie za dôležitý prejav odboja proti sovietskej nadvláde a 73 % si myslí, že „*aktivity antikomunistického odboja boli skutkami vlastenectva*“. Ale zároveň 49 % Poliakov zastáva názor, že zločiny na civilnom obyvateľstve znemožňujú vidieť v nich skutočných vlastencov a 41 % zdôrazňuje, že ich skutky zabraňovali obnoveniu krajiny. Vnímanie tohto spoločenského fenoménu ešte väčšmi sťažuje skutočnosť, že 45 % Poliakov nevie o podzemnom odboji po roku 1945 takmer nič. Len 6 % tvrdí, že úroveň ich poznatkov tejto problematiky je veľmi dobrá.⁴⁶

Na jednej strane dnes existuje skutočný kult „prekliatych vojakov“. Vidíme ich všade rovnako ako hviezdy popkultúry: na tričkách, vo filmoch, v dejepisných programoch verejnoprávnej televízie, v komiksoch. Knihy venované tematike „prekliatych vojakov“ niekedy v knižniciach zaberajú polovicu priestoru na policiach vyhradených pre knihy o dejinách Poľska po roku 1945. Pre časť Poliakov sú to takmer svätci alebo aspoň veľkí vlastenci, ktorí sa pričínili o nezávislosť Poľska v roku 1989. Odmietajú na ich adresu akúkoľvek kritiku. Tento kult sa rozvíja predovšetkým v prostredí nacionalistickej a katolíckej pravice. Podporuje a financuje ho súčasná vláda v rámci historickej politiky štátu.

45 *Gazeta Polska*, 1. marec 2017.

46 Prieskum vykonalo poľské Centrum pre výskum verejnej mienky, CBOS, *Gazeta Wyborcza*, 1. marec 2017.

Na druhej strane stoja „liberálne“ médiá a historici, ktorí na problematiku „prekliatych vojakov“ ponúkajú komplexnejší pohľad. Podľa nich sa dejiny nesmú podávať čierno-bielo, pretože aj medzi „prekliatymi vojakmi“ sú skutoční hrdinovia a zároveň obyčajní zločinci. Tvrdí to napríklad Marcin Zaremba, podľa ktorého úloha historika spočíva predovšetkým v tom, že berie do úvahy všetky prvky zložitosti skúmaného obdobia. Odmieta mytologizáciu dejín, ktorá vedie k ich zjednodušovaniu. Otvorene kritizuje spôsob, akým históriu „prekliatych vojakov“ predkladajú zástancovia ich kultu. Podľa neho je obraz „prekliatych vojakov“ v podaní sympatizujúcich médií vytrhnutý z dobového kontextu a neponúka iné formy odboja proti komunizmu. Obzvlášť sa v tichosti obchádza úloha Mikołajczykovej strany, ktorá bola najväčšou stranou politickej opozície v rokoch 1945 – 1947.⁴⁷

Rafał Wnuk, ďalší historik z tej istej historickej školy, odmieta samotný koncept „prekliatych vojakov“, pretože ich považuje za marketingový výtvor, ktorý dokopy mieša mnohé fakty a zároveň tak nič nevysvetľuje. Upozorňuje aj na to, že tento koncept je zámerne vytvorený v opozícii voči tomu, čo zosobňoval Mikołajczyk a podzemný poľský štát. Wnuk varuje, že mytologizácia dejín „prekliatych vojakov“ znemožňuje akúkoľvek zmysluplnú debatu na túto tému a dodáva, že svet stvorený z mýtu slúži len na vytváranie spoločnosti emócií. Je ako obchod, v ktorom si vyberáme len niektoré výrobky, aby sme mohli povedať, „to je náš príbeh“. Takto sa úloha dejín redukuje na službu národným otázkam.⁴⁸

Protikomunistický odboj v Poľsku vzhľadom na nedostatok prostriedkov nemohol zabrániť sovielizácii krajiny. Ale v niektorých regiónoch na východe Poľska predstavoval skutočnú silu, ktorá najmä v roku 1945 vytvárala v klíme latentnej občianskej vojny významnú prekážku prevzatiu moci komunistami.

Väčšina bojovníkov antikomunistického odboja bojovala za slobodné a nezávislé Poľsko. Medzi nimi boli vojaci s vojenskými skúsenosťami, ale aj mladí ľudia, takmer deti. Ich osud bol často tragický: neraz skončili vo väzbe a nemohli sa brániť. Neboli to však hrdinovia bez bázne a hany. Medzi bojovníkmi antikomunistického odboja boli viacerí, ktorí z politických, nacionalistických alebo náboženských pohnutí páchali na civilnom obyvateľstve otrasné zločiny. Pre niektorých sa podzemný odboj stal istým spôsobom života, dobrodružstvom, príležitosťou rýchlo sa obohatiť.

Ako teda hodnotiť členov antikomunistického odboja? Boli to hrdinovia či zločinci? Krystyna Kerstenová začiatkom 90. rokov podotkla, že odpoveď na túto otázku do veľkej miery závisí od našich ideologických a politických sklonov, ktoré nikdy nie sú oprostene emócií.⁴⁹ Ako sme videli, mala pravdu. Spomienky na „prekliatych vojakov“ nerozdeľujú len verejnú mienku, ale aj historikov.

47 *Gazeta Wyborcza*, 1. marec 2017.

48 Rozhovor s Łukaszom Rogojszom z 3. marca 2017, <http://wiadomosci.onet.pl> (posledný náhľad 31. októbra 2018).

49 KERSTEN, 1993, s. 30.

Kult „prekliatych vojakov“, ktorý sa pestuje v Poľsku, neznemožňuje len diskusiu o povojnovom období. Mimoriadne znepokojujúce je najmä to, že tento kult oslabuje či priam gumuje z kolektívnej pamäti úlohu podzemného štátu počas vojny. Tento rok zapadlo 75. výročie založenia Krajinskej armády takmer celkom do zabudnutia. Mladí Poliaci, nadchnutí legendou o „prekliatych vojakoch“, sa veľmi nezaujímajú o iné opozičné hnutia v Poľsku po roku 1945. Napriek tomu to boli práve tieto vlastenecké a demokratické hnutia, ktoré sa oveľa väčšou mierou ako „prekliati vojaci“ zaslúžili o vznik vzbury v Poznani v júni 1956, o študentské demonštrácie v roku 1968, robotnícke štrajky v rokoch 1970 a 1976, o Solidarność v roku 1980 a o pád komunizmu v Poľsku v roku 1989.

Z francúzštiny preložila Silvia Ruppeltdová

Cituj:

MIKOŁAJCZYK, Marek. Antikomunistický odboj v Poľsku v rokoch 1944 – 1947: Banditi alebo hrdinovia?
In *Forum Historiae*, 2018, roč. 12, č. 2, s. 106-120. ISSN 1337-6861.

...

Marek Mikołajczyk
Instytut Historii UAM
ul. Umultowska 89d
61 614 Poznań
marmikol@konto.pl